

НАСТАВНО-НАУЧНО ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

Изабрани одлуком овог Већа на његовој редовној седници одржаној 29. 06. 2023. године у комисију за припрему реферата за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата мср Исидоре Толић, докторандкиње на Одељењу за класичне науке Филозофског факултета у Београду, под насловом ***Веровања и обичаји политеистичких народа у делима Порфирија Турског: Ethica, Mythica et mystica, Homerica***, подносимо Већу следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. ОСНОВНИ ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ И ДИСЕРТАЦИЈИ

Исидора Толић рођена је 13. априла 1994. г. у Београду, где је завршила основну школу и гимназију друштвено-језичког смера 2013. Исте године уписала је основне студије класичних наука на Филозофском факултету у Београду. Окончала их је у року, 2017. г., са највишом просечном оценом (10), одбравивши завршни рад на тему „Одабрани грчки извори о Митри (од V века пре Христа до V века после Христа)“ пред комисијом коју су чинили ментор др Сандра Шћепановић, др Александар Лома и др Светлана Лома. За свој успех добила је повељу Универзитета у Београду за најбољег студента генерације Филозофског факултета који је дипломирао у школској 2016/17. години. Након основних, Исидора Толић похађала је 2017–2019. двогодишње мастер студије класичне филологије на Филолошком факултету Државног универзитета у Санкт-Петербургу и завршила их такође са највишом просечном оценом (5 = наше 10), одбраном мастер рада на тему „Мистерије Митры в свидетельстввах раннехристианских авторов (Митрине мистерије у сведочанствима ранохришћанских аутора)“, са оценом „одлично“. Оцењено је да је структура рада логична, стил излагања академски, просуђивање трезвено и аргументовано, преводи извора прецизни и да у целини рад показује да је кандидаткиња у великој мери овладала не само класичним језицима него и научном методологијом филолошке анализе текста, а такође стекла знања у области културноисторијских истраживања античког света, при чему њено методолошко полазиште да хришћанска сведочанства о митраизму ваља изучавати у њиховом књижевном и историјском контактсту чини помак ка бољем разумевању тих извора и баца на њих ново светло.

Исидора Толић била је стипендиста Фонда за младе таленте РС за студенте завршне године основних студија (2017) и за студије у иностранству (2017–2019). Њена петроградска „црвена диплома са одличјем (красный диплом с отличием)“ нострификована је решењем Универзитета у Београду, уз признавање просечне оцене према систему високог образовања РС 10,00 и бројем признатих ЕСПБ бодова на првом нивоу високог образовања 240 а на другом нивоу 120, чиме је испуњен и високо премашен услов од 300 ЕСПБ бодова за упис на докторске академске студије на Београдском универзитету. Уписала их је 2019. године на свом матичном Одељењу за класичне науке нашег факултета. Предлог теме дисертације „Веровања и обичаји

политеистичких народа у делима Порфирија Тирског: *Ethica, Mythica et mystica, Homeric*“, под менторством проф. др Сандре Шћепановић, одобрен је одлуком Већа научних области друштвено-хуманистичких наука број 61206-1376/2-21 од 30. марта 2021. године.

Од почетка зимског семестра 2019. Исидора Толић је најпре била ангажована као докторанд у настави на Одељењу за класичне науке на предметима Старогрчки језик и Увод у историју религија. Од октобра 2020. запослена је на Одељењу за класичне науке као асистент за ужу научну област класичне науке (тежиште истраживања грчка лингвистика).

Од 2019. године Исидора Толић је ангажована на пројекту Министарства науке Републике Србије под називом „Историја српске филозофије“ (РС-179064), а од 2020. до 2022. учествовала је на пројекту Филозофског факултета Универзитета у Београду „Човек и друштво у време кризе“.

Кандидаткиња је публиковала пет самосталних научних радова, од којих два на српском језику и три на енглеском. Два рада објављена су у угледном руском часопису из области класичне филологије:

1. Four Hooves and a Horn: How (Not) to Poison Alexander the Great, *Philologia Classica* 17/2 (2022), 269–276.

2. Личне тешкоће у обредима прелаза као ђавоља обмана. Тертулијан и митраизам, *Lucida intervalla* 51 (2022): 175–186.

3. Предачки обичаји и утеха филозофије. Порфирије Тирски о недаћама, у В. Недељковић (ур.), *Класици и класична традиција као путоказ и као прибежиште*, стр. 61–72. Београд: Филозофски факултет 2021.

4. What’s so funny about Plato’s *Lysis*?, *Lucida intervalla* 49 (2020), 3–19.

5. Σπήλαιον καλῶσι τὸν τόπον: Justin Philosopher and the Mithraic Cave, *Philologia Classica* 15/1 (2020), 162–166

Поред набројаних оригиналних научних радова, Исидора Толић објавила је и два превода са санскрита, са пратећим напоменама :

Aitareyopanishat – triptihon за atmana, *Kritika: časopis за filozofiju i teoriju društva* 3/1 (2022), 159–173.

Praśnopanishat – Upaniśad pitanja i odgovora, *Kritika: časopis за filozofiju i teoriju društva* 2/1 (2021), 173–190.

2. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација Исидоре Толић посвећена је анализи фрагмената одабраних дела Порфирија Тирског, филозофа и полихистора трећег века наше ере, као извора за проучавање историје религија у антици. Порфирије се сматра аутором више од седамдесет дела на много различитих тема, од којих су до нас доспели само фрагменти. Кандидаткињино опредељење да релевантне фрагменте одабраних дела проучава као извор података о религијама старог света у складу је са тенденцијама у савременој науци да се Порфиријево дело проучава по одређеним тематским областима, будући да је овај

полихистор пренео сведочанства и дискутовао о широком спектру појава, садржаја и идеја, укључујући ту и теме које се тичу историје религија. У тој тематској области у новијој науци посебно се истиче студија Арона Џонсона о идентитету и религији у Порфиријевом стваралаштву (Johnson 2013). У последњих десетак година објављено је и више студија о сотериологији, демонологији и теургији код Порфирија (Tanaseanu-Döbler 2013; Proctor 2014; Simmons 2015), као и научних радова о Порфирију као извору за проучавање појединачних древних религија (египатске, Von Lieven 2017 и 2018, и индијске, Lacrosse 2001, 2002 и 2009). Проучавање различитих религијских тема у оквиру Порфиријевог дела доприноси његовом бољем разумевању, а истраживање спроведено у докторској дисертацији Исидоре Толић и афирмацији укупног Порфиријевог стваралаштва као историјског извора.

Порфиријево интересовање за веровања и обичаје античких народа нарочито се препознаје у оквиру три категорије из Смитове (Smith 1993) поделе Порфиријевих дела (и, следствено, њихових фрагмената): то су *Ethica*, *Mythica et mystica* и *Homerica*. Кандидаткиња је најпре издвојила најважније Порфиријеве фрагменте за одабрану тематику и груписала их по садржају а, када је то било могуће, и по народима о чијим верским обичајима говоре (в. детаљније ниже у 4. "Кратак преглед садржаја дисертације"). Те фрагменте навела је на грчком и превела их на српски а затим у њима идентификовала кључна питања и појмове. У тако обрађеним одломцима препознавала је, кад год је то било могуће, елементе карактеристичне за Порфиријево учење и затим упоређивала његове извештаје на одређене теме са другим античким изворима о истим темама. На овај начин покушала је да утврди у којој мери су Порфиријева схватања утицала на презентацију одређених података који се тичу веровања старих народа, а његово дело ставила је у шири контекст проучавања античких етнографских извора.

Основни циљ изведеног истраживања био је да се утврди могу ли се Порфиријеви наводи сматрати аутентичним историјским извором за изучавање историје религија древних народа. Поред тога, циљ истраживања био је и да се одабрана грађа систематизује и као таква анализира, како бисмо увидели колико су обимни и садржајно разноврсни Порфиријеви извештаји о веровањима и обичајима политеистичких народа које помиње. Најзад, као пропратни циљ дисертације појавило се и уобличавање својеврсне базе података, која би у могла да користи будућим истраживачима из исте и других сродних области.

3. ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ ОД КОЈИХ СЕ ПОШЛО У ИСТРАЖИВАЊУ

Спроведено истраживање почива на три основне претпоставке:

- (1) Прва, начелна, претпоставка јесте да Порфирије податке које износи у одабраним фрагментима, релевантним за проучавање веровања старих политеистичких народа, саопштава верујући да говори истину, односно да нема намеру да обмане читаоце. Иако Порфиријева дела из којих потичу одабрани фрагменти нису историографска, он, по сопственом сведочанству (*Phil. orac.* 303F), верно преноси садржаје које бележи (у конкретном случају, пророчанства), "ништа не додајући и ништа не одузимајући". Поред овога, како показује кандидаткиња (стр. 11–12), Порфирије настоји да означи изворе података које износи и да укаже на њихову поузданост (списак извора наведен је на стр. 17–18).

- (2) Друга основна хипотеза јесте да један део Порфиријевих извештаја мора бити аутентичан. С обзиром на природу података којима се дисертација бави, само неки од њих могу бити потврђени као истинити (на пр. када се описи неких верских обреда поклапају са одговарајућим описима код других античких аутора и/ли са сачуваним археолошким материјалом), док описе неких невероватних догађаја везаних за веровања раних народа (нпр. етиолошке легенде) не можемо назвати истинитим, али их можемо посматрати као аутентичне приказе тих веровања.
- (3) Трећа хипотеза јесте да Порфирије повремено мења и прилагођава етнографске податке којима располаже, како би их уклопио у сопствену аргументацију у одређеном делу. Ово је околност коју треба имати на уму увек када се ради са историјским изворима.

4. КРАТАК ОПИС САДРЖАЈА ДИСЕРТАЦИЈЕ

Укупан садржај докторске дисертације кандидата Исидоре Толић организован је у три главне целине:

1. У *уводном делу* најпре се говори о предмету рада, основним хипотезама и циљу истраживања, да би се затим прешло на кратак приказ укупног дела Порфирија Тирског и његових извора, а затим изложио и кратак садржај списа у којима се налазе фрагменти од значаја за истраживање о религијама политеистичких народа које Порфирије помиње. То су, у категорији *Ethica*, списи *О уздржавању од исхране месом* и *О повратку душе*, у категорији *Mythica et mystica*, списи *Науци из пророчанстава*, *О статуама* и *Писмо Анебону*, и у категорији *Homerica*, списи *О Стиги* и *О пећини нимфи*.
2. Други део рада носи назив „Теме”, будући да су у њему, у оквиру три предметне целине, наведене и објашњене појединачне теме које се односе на религијску праксу древних народа о којима Порфирије говори. Три тематске целине су „Жртвоприношења”, где се бележе различити обичаји у вези са жртвеним даровима, одабиром и приношењем жртава, „Теургија и практична теософија”, где се говори о комуникацији са божанствима и очишћењу душе, и „Мантика”, где се разматрају начини прорицања и пророчки занос, као и различите врсте пророчанстава.
3. Трећа целина у дисертацији носи назив „Народи” и у њој се садржаји везани за религијску праксу класификују и разматрају према различитим народима на које се односе: то су Грци, Египћани, Персијанци, Скити, народи Понта и Каспијског мора и Индијци. У овом делу рада садржај појединачних тема додатно се прецизира, разматрањем специфичних религијских појава и приказа везаних за одређене народе.

Истраживање се завршава закључним разматрањем, у којем се сумирају налази из претходних поглавља. Докторска дисертација потом доноси и два индекса, онај цитираних одељака (*Index locorum*) и индекс одабраних имена и појмова (*Index verborum et rerum potiorum*), на српском и грчком. На самом крају се налази обимна библиографија, која садржи цитиране наслове (на српском, руском, немачком, енглеском, француском и италијанском, уз изворе на класичним језицима) распоређене на дванаест густо куцаних страна.

САДРЖАЈ ПО ПОГЛАВЉИМА

У поглављу „Теме”, под одредницом „Жртвоприношења”, најпре сазнајемо да је Порфиријев извештај о овој врсти обичаја представљен у оквиру његове теорије о еволуцији жртвених дарова, односно о крвној жртви као обележју почетка пропасти људског рода. То схватање Порфирије преузима од Теофраста, који је главни извор за његове податке о одговарајућим обичајима. Фрагменти који се анализирају у том одељку долазе највећим делом из Порфиријевог списка *О уздржавању од исхране месом*. У њима се древни обичаји приношења бескрвних жртава не приписују неком одређеном и познатом народу, већ се помињу као врлина некадашњих људи. Говори се о семантичком пореклу грчких термина везаних за жртвоприношење те се детаљније описују поједине врсте бескрвних жртава. Засебну групу фрагмената чине они који се односе на прикладно понашање и одабир жртава, као и они који се тичу људских жртава. Ту се посебно разматрају Порфиријеви примери жртвовања људи пореклом из различитих традиција (на Родосу, на Саламини, у египатском Хелиопољу, на Хиосу, код Феничана, Лакедемоњана, у сиријској Лаодикеји, код Трачана и код Скита). У закључку овог одељка, кандидаткиња уверљиво показује да се Порфиријеви подаци посвећени теми жртвоприношења, иако уклопљени у његов властити начин живота и светоназор, могу посматрати као поуздан извор за Теофрастово учење, а указују и на тежњу да се утврде правила жртвоприношења и одабира жртава, и то не само у Порфиријево време.

Одељак под називом „Теургија” упознаје нас најпре са податком да је, по неким научницима, Порфирије први неоплатоничар који недвосмислено помиње теургију (Athanasaidi 1999, Addey 2014), али исто тако и да су дела у којима се Порфирије детаљно бавио питањима теургије изгубљена. Одељци који се, како се верује, односе на ту тему припадали су *Науцима из пророчанстава*, *Писму Анебону* и спису *О повратку душе*. Одговарајући фрагменти односе се, најпре, на теуршку праксу комуникације с божанствима. То се, како сазнајемо, може постићи уласком божанства у одређеног „домаћина”, који мора бити подобан за улогу медијума. Поред божанског пројављивања кроз људске посреднике, један број фрагмената говори о припреми и посвећивању статуа за силазак и боравак божанстава у њима. Осим овом врстом посредовања између богова и људи, путем живих и неживих медијума, теургијска теорија и пракса бавила се и питањима очишћења душе и њеног повратка у више равни након смрти тела. За Порфиријеве извештаје о томе за нас је важно Августиново дело „О држави божјој”, које преноси Порфиријеве ставове. Августин као Порфиријев циљ наводи проналазак „универзалног пута за ослобађање душе” (*via universalis animae liberandae*, De civ. D. 10.32) и истиче Порфиријево виђење теургије и њене улоге у очишћењу душе филозофа. Иако су Порфиријеви фрагменти који се односе на горепоменуте теме малобројни и не пружају много информација о његовом схватању теургије, они ипак доказују да је то била једна од тема Порфиријевих списка.

Одељак „Мантика”, последњи унутар поглавља „Теме”, доноси Порфиријеве записе о прорицању. Они потичу првенствено из списа *Писмо Анебону* и *Науци из пророчанстава*. Бројни наводи из непотпуно сачуваног првог списка односе се на Порфиријева разматрања о начинима и суштини прорицања. Те фрагменте нам преноси првенствено Јамблих, у свом делу *О египатским мистеријама*, а затим и Јосиф из Тиберијаде у делу *Хипомнестикон*. Што се тиче видова прорицања, пророчки занос се, по Порфирију, може достићи помоћу музике, помоћу онога што се пророку укаже (на пр. у сну), помоћу напитака, према кретању небеских тела, помоћу изнутрица, лета птица, и на још много

других начина. Како објашњава кандидаткиња, овај списак начина прорицања односи се вероватно на све паганске народе. Порфирије у одабраним фрагментима нуди и објашњења за поједине начине прорицања, а кандидаткиња, уз његова тумачења, преноси и Јамблихову критику Порфиријевог схватања, предочавајући нам тако слојеве интерпретација којима су прекривени подаци о различитим религијским праксама сачувани у делима поменутих античких аутора. На крају одељка о мантици разматрају се фрагменти који се односе на лажна пророчанства. Њих налазимо у Порфиријевим цитатима код хришћанских писаца, Јевсевија и Филопона, који их користе да укажу на испразност паганских пророчанстава. Према Порфиријевим извештајима, богови лажно проричу онда када то чине против своје воље, односно онда када се нерадо одазивају на неодговарајућа призивања од стране људи или онда када су небеска тела у неправилном положају. У закључку одељка о мантици кандидаткиња исправно уочава сродност између тематике овде изложених фрагмената и оних који се налазе у одељку о теургији: и једни и други расправљају о исправном и прикладном обраћању божанству.

У поглављу „Народи” прво се анализирају веровања и обичаји везани за Грке. У вези са горепоменутих разматрањима развоја праксе жртвоприношења, од бескрвних ка крвним жртвама, Порфирије посвећује неколико одељака (у спису *О уздржавању од исхране месом*) питању етиологије животињских жртава и описује случајеве првог жртвовања одређене животиње. Ту је нарочито значајан опис и тумачење светковања празника Диполије, посвећеног Зевсу у Атини, за који се везује обичај убијања бика (буфонија). Порфирије, ослањајући се Теофраста, о пореклу овог обичаја говори на више места и износи целокупан етиолошки мит. Кандидаткиња уверљиво показује да се у позадини овог обичаја крије мотив ослобађања од кривице, забележен и код других народа. Поред овога, у одељку о верским обичајима Грка говори се и о сакралној иконографији, односно о начинима представљања различитих божанстава и симболици везаној за те представе. Ту се Порфирије показује као неоплатоничар посвећен алегоријским интерпретацијама. Ови одељци, како примећује кандидаткиња, значајни су и за проучаваоце античке уметности. Најзад, одељак о Грцима садржи и неколико сачуваних Порфиријевих белешки о мистеријама Деметре и Персефоне.

У одељку који се бави Египћанима разматрају се одломци из *Писма Анебону* и списа *О статуама* у којима Порфирије описује египатске свештенике, њихову номенклатуру и веровања. У својим описима Порфирије се ослања пре свега на египатског аутора Херемона, чије дело нам је и познато претежно захваљујући Порфирију. Порфирије се нарочито осврће на однос египатских свештеника према животињама и бави се животом египатских аскета, који представља остварење идеала умерености, смерности и одрицања, какав сâм Порфирије заговара у спису *О уздржавању од исхране месом*. Други део Порфиријевих записа о веровањима и обичајима у Египту односи се на египатску сакралну иконографију. И овде, као и у опису грчке сакралне иконографије, Порфирије нуди алегоријска тумачења представа главних божанстава египатских дема. Овај обимни одељак приказује Порфирија као доброг познаваоца појединости везаних за живот и обичаје у Египту, што га чини вредним извором за наше знање о староегипатској култури.

Значајан број фрагмената које кандидаткиња разматра односи се на обичаје и веровања Персијанаца и на митраизам. Како кандидаткиња показује, Порфирије (и његови извори) не прави јасну терминолошку разлику између Персијанаца и митраиста (за које се веровало да су непосредни наследници зороастријских традиција). Један број одељака говори о животу персијских мага, још једној скупуни мудраца чији начин живота

одговара Порфиријевим идеалима. Порфирије, ослањајући се на Паланта и Еубула, говори о подели мага на три групе, о њиховом поштовању животиња и веровању у сеобу душа. Што се тиче митраизма, Порфиријеве сачуване белешке, пореклом из списка *О уздржавању од исхране месом* и *О пећини нимфи*, представљају значајан (по кандидаткињи, и најзначајнији) извор за познавање тог култа. Од Порфирија сазнајемо о митраистичкој номенклатури и терминологији, о структури митреја – његови описи у потпуности одговарају археолошким налазима – о митраистичком учењу о силаску и успону душа, о митраистичким обредима иницијације и о елементима митраистичке етике.

Обичаји и веровања Скита а, поред њих, и ређе помињаних народа Понта и Каспијског мора заузимају мали део Порфиријевих етнографских записа. У њима се говори о скитском обичају једења властитих предака (у спису *О уздржавању од исхране месом*), које закопавају живе или их спаљују на ломачи. За Масагете и Дербике се каже да приносе на жртву своје најстарије и госте се њиховим месом, Тибарени своје старце бацају с литице, Хирканци их жртвују грабљивцима и псима живе (тако и Бактријци), док Каспијци то раде тек после њихове смрти. Будући да немамо довољно података из других извора о обичајима ових народа, кандидаткиња упоређује Порфиријев извештај са општим антрополошким сазнањима о обичајима сеницида и ендоканибализма. Наводи резултате истраживања ендоканибализма код народа Пакаа Нова у Бразилу, код којих се конзумацијом њиховог меса покојницима одаје почаст. Што се тиче појаве сеницида уопште, он се може тумачити као последица строгог ратничког система вредности, у коме се природна смрт сматра несрећом за покојника. Кандидаткиња и овде наводи примере савременог сеницида у индијској држави Тамил Наду, где се тај чин објашњава економским разлозима. Посебно значајан део овог поглавља заузима Порфиријев осврт на причу о „магарећем рогу” који је Александар Македонски добио на поклон од Сопатра и посветио у Делфима. Кандидаткиња поред Порфиријеве наводи и Елијанову верзију ове легенде о скитским магарцима са чудесним роговима, којима се може захватити вода подземне реке Стиге. Поред различите традиције и релевантне изворе, кандидаткиња нуди објашњење порекла ове и сродних легенди.

Обичајима и веровањима народа Индије Порфирије се бави у списима *О Стиги* и *О уздржавању од исхране месом*. Када говори о животу аскета у Индији, Порфирије то чини да би показао да се најугледнији и најмудрији припадници тог народа (као што је то био случај и са египатским аскетама и персијским магима) уздржавају од исхране месом. У том контексту, Порфирије помиње и поделу индијског друштва на сталеже, посебно се осврћући на сталеж гимнософиста, који дели на брахмане (који припадају једној варни) и саманаје (чије порекло није важно). Ту се као извор за податке о индијским аскетама помиње Бардезаново дело *О Индији*, а кандидаткиња нас укратко упознаје и са пореклом и животом овог хришћанског аутора трећег века, који је, како се верује, имао прилике да разговара са члановима једног индијског посланства у Рим. Нарочито место заузимају фрагменти који говоре посебно о саманајима или о шраманима, како се они другде називају (нпр. код историчара Индије Мегастена). Ближе одређење тог термина, како показује кандидаткиња, представља проблем истраживачима индијског аскетизма, а Порфиријев опис упућује да се ради о будистичким монасима. Поред овога, у једном од фрагмената пореклом из списка *О Стиги* Порфирије, ослањајући се на Бардезанов разговор са индијским посланством, преноси традицију о постојању језера искушења код Индијаца, док у другом говори о андрогиној пећинској статуи, која се доводи у везу са представама Шиве Арханаришваре и која је такође служила искушавању. На крају излагања о Индији разматра се кратак одељак о корокотама, индијским хијенама, које

људе дозивају опонашајући њихов глас. Упоредјујући Порфиријев извештај са другим релевантним изворима, кандидаткиња долази до закључка да се ту ради о бићу из народног веровања, налик дрекавцу.

У „Закључним разматрањима” на крају централног дела дисертације, кандидаткиња утврђује да постоји значајан број фрагмената дела Порфирија Тирског који могу послужити проучавању веровања и обичаја политеистичких народа античког света. Они се односе на обичаје, предања и ритуалне праксе и представљају Порфирија као важан извор за изучавање религија у антици. Како истиче кандидаткиња, овакав приступ Порфиријевом делу је релативно нова појава. Трагајући за примерима исправног начина живота, који припрема душу за бољу посмртну судбину, Порфирије се окреће свештеничким и аскетским заједницама Египта, Персије и Индије, о којима се обавештава и из извора блиских тим народима. Осим тога, Порфирије је мотивисан и занимањем за исправну комуникацију човека са божанством, односно за обреде жртвоприношења и теургијску и мантичку праксу. Првој теми Порфирије приступа са становишта теорије о еволуцији жртвених дарова, коју пре њега заступа и образлаже Теофраст. Овде се Порфирије поглавито ослања на примере из грчког света. Најзад, бавећи се питањима сакралне иконографије код различитих древних народа, Порфирије нуди и алегоријска тумачења за њих, у неоплатонистичком духу. Имајући у виду све ове околности Порфиријевог приступа подацима везаним за веровања и обичаје древних политеистичких народа, кандидаткиња изводи закључак да се Порфиријево дело може посматрати као значајан извор на том пољу.

5. ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ДИСЕРТАЦИЈЕ

У докторској дисертацији Исидоре Толић сакупљена је и класификована богата изворна фрагментарна грађа – пореклом из списка груписаних у категорије *Ethica*, *Mythica et mystica* и *Homerica* – која се односи на обичаје и веровање политеистичких народа које Порфирије описује. Таква класификација до сада није извршена. Оригиналним текстовима приступило се акрибично уз консултовање свих релевантних античких и савремених извора. Изложени материјал прегледно је класификован и детаљно анализиран и кандидаткиња је успешно представила и протумачила сложен и понегде нејасан текст, не устручавајући се да у неким случајевима понуди и властита, научно утемељена тумачења. Научни приступ грађи огледа се у њеном настојању да одабране теме разматра из различитих углова: Порфиријеви наводи упоређују се, кад год је то могуће, са другим релевантним изворима на исте теме, као и у контексту његовог учења и погледа на свет уопште. На овај начин докторска дисертација Исидоре Толић и сама је добила вредност једног значајног извора за проучавање Порфиријевог доприноса изучавању историје религија.

6. ЗАКЉУЧАК

Закључак ове комисије гласи да је кандидаткиња својим досад објављеним радовима, а у пуној мери овом дисертацијом, на једном захтевном пољу какво је историја античких религија показала не само темељно познавање примарних извора и секундарне литературе, него и владање методологијом те дисциплине, што јој је омогућило препознавање и самостално решавање научних проблема везаних за тему рада. Својим

иновативним приступом предмету истраживања и бројним појединачним запажањима свакако је начинила помак у схватању и вредновању Порфиријевих сведочанстава о старим религијама. Тиме су се стекли сви услови да се Исидори Толић одобри јавна одбрана њене докторске дисертације.

У Београду, 3. октобра 2023.

Чланови комисије:

Проф. др Александар Лома, председник комисије

Др Јована Шијаковић,
научни сарадник Византолошког института САНУ

Доц. др Ил Аккад